

Docentmateriaal - De NSB en morele keuzes in crisistijd

Informatie

TV: Tijd van wereldoorlogen

KA: Het voeren van twee wereldoorlogen.

Het in praktijk brengen van totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.

De Duitse bezetting van Nederland.

Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.

Leerdoelen

Na deze les kan de leerling:

- uitleggen waarom de NSB in de jaren 30 steun kreeg;
- beschrijven wat collaboratie tijdens de bezetting betekende;
- een moreel dilemma analyseren met opties, risico's en gevolgen;
- een genuanceerd oordeel formuleren met minstens 2 argumenten.

Achtergrondinformatie

Dit venster laat zien hoe crisis, onzekerheid & propaganda mensen gevoelig kan maken voor anti-democratische ideeën. De NSB ontstond (1931) in de context van de Grote Depressie. Tijdens de bezetting (1940-1945) werd collaboratie concreet: functies aannemen, propaganda, onderduikers opsporen, uitvoering van anti-Joodse maatregelen.

Didactische kern:

- **Historisch oordelen:** niet alleen “wat gebeurde”, maar *waarom* mensen keuzes maakten.
- **Tijdgebondenheid:** normen/druk/angst/tekorten maken keuzes anders dan in vreedstijd.
- **Nuance zonder normaliseren:** begrip ≠ goedkeuring.

Let op: dit onderwerp kan emoties oproepen. Houd het op **gedrag en gevolgen**, niet op “welke groepen zijn goed/slecht”.

Werkvormtips en klassenmanagement

- Laat leerlingen eerst individueel invullen → daarna duo → dan pas klassikaal.
- Gebruik zinnen starters: “Ik vind dit vooral... omdat...”, “Een verzachtende omstandigheid is...”
- Benoem expliciet: *“We analyseren keuzes, we praten misdaden niet goed.”*

Casus 1 – De graaf en de macht

Docenttoelichting

Deze casus draait om dubbele reputatie: lokaal behulpzaam versus bestuurlijk medeverantwoordelijk voor nazificering. Dit is een klassiek spanningsveld tussen lokale herinnering en moreel/juridisch oordeel.

Volledig ingevuld afwegingsschema (voorbeeld)

Wat deed hij?	Wat waren de gevolgen?	Wie profiteerde?	Wie werd slachtoffer?
Werd NSB'er; werd commissaris van de provincie; werkte mee aan uitvoering van Duits beleid	Versterkte Duitse controle; hielp het bestuur “meedraaien” onder bezetting; droeg bij aan discriminatie/maatregelen tegen Joden; legitimeerde NSB	Duitse bezetter; NSB (macht/posities); deels eigen netwerk	Joden, onderduikers, tegenstanders; Limburgse bevolking (vrijheid weg)
Na 1945 hielp hij lokaal (werk, steun, verenigingen)	Herstel hulp voor dorp; sociale waardering; “hij zorgde voor mensen”	Dorpsgenoten die hulp kregen; verenigingen	Slachtoffers kunnen zich miskend voelen als dader weer status krijgt

Model-oordeel (6–8 zinnen)

De graaf kan niet los worden gezien van zijn rol in de bezetting. Als commissaris hielp hij mee om Duitse bevelen uit te voeren en maakte hij deel uit van het systeem dat mensen discrimineerde en vervolgde. Dat weegt zwaar, omdat het gevolgen had voor onschuldige slachtoffers. Tegelijk is het mogelijk dat dorpsgenoten hem na de oorlog waardeerden doordat hij zichtbaar hielp met werk en geld, vooral in moeilijke jaren. Dat verklaart zijn populariteit, maar verandert niet wat hij tijdens de oorlog deed. Je kunt dus begrijpen waarom sommige mensen hem dankbaar waren, terwijl je hem historisch en moreel toch als collaborateur beoordeelt. In een infopaneel of les moet je daarom beide kanten noemen, maar de rol in de nazificering mag niet worden weggepoetst.

Casus 2 – Lid worden om je baan te behouden

Docenttoelichting

Dit is een grijze zone: opportunisme vs overleven. Kern: *keuzevrijheid onder druk en mate van actieve deelname.*

Volledig ingevuld afwegingsschema (voorbeeld)

Wat waren zijn opties?	Wat riskeerde hij?	Wat waren de gevolgen van zijn keuze?	Had hij echt een vrije keuze?
1) Lid worden en baan houden 2) Niet lid worden en ontslag 3) Onderduiken/zwart werk (risicovol)	Zonder baan: armoede, honger, druk op gezin; mogelijk ook extra controles	Door lidmaatschap versterkt hij de NSB (meer leden = meer macht/legitimiteit); gezin houdt inkomen	Vrije keuze was beperkt door dreiging; maar er wás nog keuze (sommigen weigerden ondanks risico's)

Model-oordeel (6–8 zinnen)

Jan maakt een keuze onder grote druk: hij wil zijn gezin niet laten verhongeren. Dat is een verzachtende omstandigheid, omdat de bezetter en NSB de situatie manipuleren. Tegelijk draagt lid worden bij aan de macht en uitstraling van de NSB, ook als Jan zelf “niks doet”. Je kunt dus zeggen: hij is niet de zwaarste dader, maar hij werkt wel mee door lid te worden. Het oordeel hangt af van wat hij daarna deed: bleef het bij papierlidmaatschap, of hielp hij actief? Een genuanceerd oordeel is: begrijpelijk vanuit gezinsdruk, maar moreel problematisch omdat het een onrechtvaardig systeem ondersteunt. Leerlingen mogen ook benoemen dat sommige mensen in dezelfde situatie tóch weigerden, maar dat dat moed vroeg.

Casus 3 – Diefstal uit honger

Docenttoelichting

Deze casus laat zien dat oorlog leidt tot schaarste en morele nood. Dit is geen NSB-casus, maar helpt leerlingen begrijpen hoe omstandigheden gedrag beïnvloeden.

Volledig ingevuld afwegingsschema (voorbeeld)

Wat deed Anna?	Waarom deed ze het?	Wie werd benadeeld?	Waren er alternatieven?
Steelt aardappelen bij buurvrouw	Broertjes voeden; vader weg; moeder ziek; honger	Buurvrouw verliest voedsel (ook schaars); vertrouwen in buurt daalt	Bedelen/ruilen; hulp vragen; gaarkeuken (niet altijd); maar vaak weinig beschikbaar

Model-oordeel (4–6 zinnen)

Anna's diefstal is in principe fout, omdat je andermans voedsel afneemt. Maar de omstandigheden zijn extreem: ze zorgt voor twee kinderen en er is honger. Daarom is dit eerder een nooddaad dan criminaliteit uit hebzucht. Een passend oordeel is: begrijpen waarom ze het doet, en zoeken naar een oplossing (bijv. hulp regelen), in plaats van zwaar straffen. Je kunt wel bespreken dat de buurvrouw óók misschien honger had—dus het blijft ingewikkeld.

Docenttip: Dit is een goede casus om te oefenen met: *“begrijpelijk, maar niet ideaal.”*

Casus 4 – Verklikken uit angst

Docenttoelichting

Hier zitten de zwaarste gevolgen: onderduikers worden opgepakt. Kern: angst, druk, maar ook verantwoordelijkheid.

Volledig ingevuld afwegingsschema (voorbeeld)

Wat stond er op het spel?	Wie liep gevaar?	Wat waren de gevolgen?	Was dit zelfbescherming of verraad?
Pieter dreigt zelf gearresteerd te worden	Onderduikers; buurman; Pieter zelf; mogelijk gezin	Onderduikers opgepakt; mogelijk deportatie/gevangenis/dood; buurman ook gevaar	Beide: zelfbescherming als motief, maar uitkomst is verraad met zware schade

Model-oordeel (6–8 zinnen)

Pieter handelt uit angst, en angst is in oorlogstijd begrijpelijk. Toch is het gevolg van zijn keuze extreem zwaar: onderduikers worden opgepakt, met mogelijk dodelijke gevolgen. Daarom weegt zijn actie moreel zwaar, ook al voelde hij zich bedreigd. Een nuance is dat Pieter niet in een normale situatie zat: de bezetter gebruikte terreur om mensen tegen elkaar uit te spelen. Maar “ik was bang” neemt de schade niet weg. Een gebalanceerd oordeel is: verzachtende omstandigheid door dwang/angst, maar nog steeds een verkeerde keuze met grote gevolgen. Je kunt ook bespreken dat sommigen in dezelfde situatie wél zwegen, maar dat dat grote moed vergde.

Docenttip: Laat leerlingen expliciet benoemen:

- intentie (angst)
- gevolg (gevaarlijk)
- verantwoordelijkheid (blijft bestaan)

Casus 5 – Openlijk verzet

Docenttoelichting

Doel: niet iedereen hoeft held te zijn. Verzet vraagt omstandigheden (netwerk, gezondheid, karakter, risicoacceptatie).

Volledig ingevuld afwegingsschema (voorbeeld)

Wat riskeerde Maria?	Wie hielp ze?	Had iedereen deze keuze kunnen maken?	Wat zegt dit over moed?
Arrestatie, kamp, dood; gevaar voor familie	Onderduikers; bevolking (informatie); moreel voorbeeld	Nee: mensen met kinderen/ziekte/geen netwerk hadden minder ruimte; risico ongelijk verdeeld	Moed is risico nemen voor anderen/waarden; maar niet iedereen kan dat dragen

Model-oordeel (4–6 zinnen)

Maria toont moed, omdat ze bewust grote risico's neemt voor vrijheid en rechtvaardigheid. Tegelijk is het niet eerlijk om iedereen te veroordelen die dit niet durfde. Mensen hadden verschillende omstandigheden: een gezin, gezondheid, geen steun, of meer kans om opgepakt te worden. Verzet is bewonderenswaardig, maar niet altijd een plicht die je van iedereen kunt eisen. Wel laat Maria zien dat keuzes mogelijk waren, zelfs onder druk.

Docenttip: Voorkom “victim blaming” richting mensen die niet in verzet gingen.

Slotopdracht – Modelantwoord (6–8 zinnen)

Waarom is het moeilijk om mensen uit de crisis- en oorlogstijd te beoordelen? Gebruik minimaal twee casussen.

Modelantwoord (6–8 zinnen):

Het is moeilijk om mensen uit de oorlog te beoordelen, omdat ze keuzes moesten maken onder druk, angst en schaarste. In casus 2 wordt Jan lid van de NSB om zijn baan te houden, omdat hij anders zijn gezin niet kan onderhouden. Dat maakt zijn keuze begrijpelijk, maar hij helpt daarmee wel een foute beweging groter te maken. In casus 4 verraadt Pieter onderduikers uit angst voor zijn eigen arrestatie, maar de gevolgen voor de onderduikers kunnen heel ernstig zijn. Deze voorbeelden laten zien dat je niet alleen moet kijken naar wat iemand deed, maar ook naar omstandigheden en gevolgen. Sommige mensen hadden meer keuzevrijheid dan anderen. Daarom moet je historisch oordelen met nuance, zonder verkeerd gedrag goed te praten.

Klassengesprek opties

Doel van het klassengesprek

Het doel is niet om één “juist antwoord” te vinden, maar om leerlingen te laten:

- oefenen met historisch oordelen;
- onderscheid maken tussen begrip en goedkeuring;
- nadenken over verantwoordelijkheid onder druk;
- leren luisteren naar andere standpunten.

Gespreksafspraken (belangrijk!)

Begin met deze duidelijke afspraken:

1. We praten over gedrag, niet over groepen mensen.
2. We mogen het oneens zijn, maar blijven respectvol.
3. Begrip tonen betekent niet dat je iets goedpraat.
4. We oordelen vanuit historische context.

Zeg expliciet:

“We analyseren moeilijke keuzes uit een extreme tijd. Het doel is nadenken, niet veroordelen van elkaar.”

Afsluiting van het gesprek

Sluit af met een reflectievraag:

Wat heb je vandaag geleerd over oordelen over mensen in moeilijke tijden?

Laat leerlingen 3 minuten individueel schrijven.

Bespreek daarna kort:

- Is je mening veranderd?
- Wat vond je het lastigst?

Werkvorm		
Lijnspeel eens - oneens	<p>Stap 1: Leg een denkbeeldige lijn in het lokaal</p> <p>Eén kant = "Helemaal eens" Andere kant = "Helemaal oneens" Midden = "Twijfel / hangt ervan af"</p> <p>Vraag steeds:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waarom sta je hier? • Wat zou je mening kunnen veranderen? • Is er verschil tussen meedoen en actief meewerken? 	Stellingen <ol style="list-style-type: none"> 1. "Je moet altijd weigeren om met een fout regime samen te werken." 2. "Angst is een goede reden om iemand minder streng te beoordelen." 3. "Wie alleen maar lid werd van de NSB om zijn baan te houden, is geen echte collaborateur." 4. "Goede daden na de oorlog maken fouten tijdens de oorlog niet minder erg." 5. "Niet iedereen hoeft een held te zijn."
Placemat (kleine groepen)	<p>Stap 1: Groepjes van vier</p> <p>In het midden van een groot vel staat:</p> <p>Wanneer wordt begrip een excuus?</p> <p>Iedere leerling schrijft eerst individueel zijn/haar antwoord op een eigen vak.</p> <p>Stap 2: Bespreken</p> <p>Daarna formuleren ze samen één groepsantwoord in het midden.</p>	Klassikale terugkoppeling <p>Vraag:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Welke verschillen zagen jullie? • Waren jullie het snel eens? • Welke casus vonden jullie het moeilijkst?
Morele thermometer	<p>Teken een schaal op het bord:</p> <p>0 = Geen verantwoordelijkheid 5 = Gedeelde verantwoordelijkheid 10 = Volledig verantwoordelijk</p> <p>Doelvragen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waarom scoort Pieter hoger/lager dan Jan? • Speelt het gevolg een rol? • Speelt intentie een rol? • Wie had de meeste keuzevrijheid? 	<p>Plaats de casussen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Graaf d'Ansembourg • Jan (NSB om baan) • Anna (diefstal) • Pieter (verklikken) • Maria (verzet) <p>Laat leerlingen stemmen met vingers (0-10).</p>

